

İzmit'te Kolera Salgınları

Cholera Epidemics in Izmit

Mine ŞEHİRALTI^a^aTıp Tarihi ve Etik AD,
Kocaeli Üniversitesi Tıp Fakültesi,
KocaeliGeliş Tarihi/Received: 16.03.2010
Kabul Tarihi/Accepted: 26.05.2010*16-18 Haziran 2004 tarihinde
Sivas-Divriği'de düzenlenen
VIII. Türk Tıp Tarihi Kongresinde
aynı konuda özetle sözel bildiri
sunulmuştur.*Yazışma Adresi/Correspondence:
Mine ŞEHİRALTI
Kocaeli Üniversitesi Tıp Fakültesi,
Tıp Tarihi ve Etik AD, Kocaeli,
TÜRKİYE/TURKEY
msehir@gmail.com

ÖZET Amaç: Bu çalışmanın amacı, 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın başlarında İzmit'te kolera salgınları sırasında alınan önlemler ve yapılan uygulamaları incelemektir. **Gereç ve Yöntemler:** Çalışma, Başbakanlık Osmanlı Arşivi belgelerine, İzmit ve kolera hakkındaki kaynaklara dayanılarak yürütülmüştür. **Bulgular:** On dokuzuncu Yüzyıldan itibaren Hindistan'dan tüm dünyaya yayılan kolera, Osmanlı İmparatorluğu topraklarında aralıklarla büyük salgınlar halinde etkili olmuştur. İstanbul'dan Anadolu'ya ulaşım yolu üzerinde bulunan İzmit ve yakın çevresi bu salgınlardan önemli ölçüde etkilenmiştir. Bu bölgede alınan önlemler ve uygulamalar ile hastalığın diğer şehirlere ve özellikle İstanbul'a bulaşması engellenmeye çalışılmıştır. *Alınan önlemler arasında Anadolu'dan deniz ve kara yolu ile gelecek yolcuları, İzmit ve civarında oluşturulan karantina yerlerinde bekletmek önemli bir yer tutmuştur.* **Sonuç:** Alınan önlemler arasında Anadolu'dan deniz ve kara yolu ile gelecek yolcuları, İzmit ve civarında oluşturulan karantina yerlerinde bekletmek önemli bir yer tutmuştur. İlk salgınlarda koleralı kişileri tecrit etmek önem kazanırken sonraki salgınlarda yeni bilgi ve uygulamalardan yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kolera; karantina

ABSTRACT Objective: This study aims to investigate the interventions and measures during the cholera epidemics of the 19th and early 20th centuries in Izmit. **Material and Methods:** The study based on the documents of the Prime Ministry, Ottoman Achieves and the literature about Izmit and cholera. **Results:** Cholera, originating from India at the beginning of the 19th century, spread the Ottoman Empire causing epidemics. Izmit and her neighborhoods which are on the Istanbul-Anatolia rout were affected from these epidemics in a great deal. Different measures and interventions aimed to prevent contamination to other cities, especially Istanbul. Among these preventive measures, accommodating the passengers traveling by sea or overland from Anatolia at the quarantine stations in Izmit and its surrounding had a considerable importance. **Conclusion:** Among the preventive measures, accommodating the passengers traveling by sea or overland from Anatolia at the quarantine stations in Izmit and its surrounding had a considerable importance. At the beginning of these procedures the main concern was to isolate the cholera patients but the subsequent epidemics novel knowledge and applications were implemented.

Key Words: Cholera; quarantine

Türkiye Klinikleri J Med Ethics 2010;18(3):133-9

İstanbul'a çok yakın bir mesafede bulunan, yüzyıllar boyunca Anadolu'ya ulaşımında önemli bir konuma sahip olan ve bir mola noktası olarak kullanılan İzmit, aynı zamanda göçmenlerin yerleşim yeri olması bakımından da önem taşımaktadır. 19. yüzyılın ortalarından başlayarak savaşlar nedeniyle yaşanan göç dalgalarında da İzmit ve çevresi göçmenlerin

yerleşim yeri olmuş, nüfus hızla artmış ve yaşam koşulları kötüleşmiştir.¹ 19. yüzyıldan itibaren Bengal'den önce Hindistan'a buradan da tüm dünyaya yayılan kolera, Osmanlı İmparatorluğu topraklarında aralıklarla büyük salgınlar halinde etkili olmuştur.² Çok sayıda ölümle sonuçlanan bu salgınlar, konumu nedeniyle İzmit'e kolaylıkla ulaşmış ve yayılmak için uygun ortam bulmuştur.

Bu çalışmada İzmit'te hastalığın yayılmasını kolaylaştıran etkenler, salgınlar sırasında alınan önlemler ve yapılan uygulamalar ile sonuçları incelenmeye çalışılmıştır.

GEREÇ VE YÖNTEMLER

Çalışmanın ana kaynaklarını Başbakanlık Osmanlı Arşivi belgeleri oluşturmaktadır. Başbakanlık Osmanlı Arşivi katalogları, "kolera, karantina, İzmit" anahtar kelimeleri ile taranmıştır. Belgelerde hicri takvime göre verilen tarihler Başbakanlık Osmanlı Arşivi tarih çeviricisi kullanılarak miladi takvime dönüştürülmüştür. Konuyla ilgili yayınlar taranarak belgelerden elde edilen bilgiler genişletilmiştir. Bulgular kronolojik sıra ile yazılmıştır.

BULGULAR

Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk kolera salgını 1831 yılında ortaya çıkmış, İstanbul'a deniz yoluyla gelen hastalık kısa zamanda bütün imparatorluğa yayılmıştır.³ Karadeniz'den gelen yerli ve yabancı gemiler karantinaya alınarak hastalığın girişi engellenmeye çalışılmış, 1835'te Çanakkale'de bir karantinahane (tahaffuzhane) kurulmuştur. 1837 yılında Karantina İdaresi (Meclis-i Tahaffuz) kurulması yolunda ferman çıkmış ve 1838'den itibaren bu kuruluş devamlılık kazanmıştır.⁴ 1840 tarihli bir arşiv belgesinden, bu ilk salgın sırasında hacdan dönenlere İzmit civarında karantina uygulandığı anlaşılmakta, Kerez Köprüsü'nde yer alan Bolu Çayırı diye bilinen yerde hacıların karantina usulünü uygulamaları için gerekli malzeme ve eşyanın hazırlandığı bildirilmektedir.^{5,6}

1847 yılında ikinci salgın, Osmanlı topraklarında etkili olmaya başlamıştır. Bu kez İran'dan başlayan kolera, Arap yarımadası, İngiltere ve Fransa'ya yayılmıştır. Kafkasya'dan Erzurum ve Trabzon yoluyla da İstanbul'a ulaşmıştır.³ Kolera

İzmit'te de salgına yol açmış, salgını kontrol altına almak üzere sıhhiye memurları görevlendirilmiştir. Hacı Hurşid Efendi, Cerrah İsmail Efendi, Hüseyin Efendi ve Bedri Bey görevlendirilen memurlardandır.⁷ 1848 yılı Ağustos ayı başlarında İzmit'te salgının önüne geçilebilmiş ve hastalık ortadan kalkmıştır.⁸

Üçüncü salgın, 1854'te Fransa'dan gelmiş, bunu dünyanın dördüncü kolera pandemisinin uzantısı olan 1865 salgını izlemiştir. Avrupa'da büyük tahribat yapan koleradan korunmak amacıyla 1866'da İstanbul'da Uluslar arası İstanbul Sağlık Konferansı düzenlenmiş ve burada bilimsel karantinanın esasları tesbit edilmiştir. 1867'de Karantina İdaresi tarafından Kolera Nizamnamesi hazırlanmış, uzun süre yürürlükte kalmıştır.³ Bu yıllar İzmit'in merkezi olduğu Kocaeli Bölgesine yoğun Müslüman göçlerin olduğu dönemdir. 1851-1855'te Kırım tatarları, 1855-1864 arası Rumeli göçmenleri, Şeyh Şamil'in yenilgisi ve Rusların sürmesi üzerine 1864-1866 yılında Çerkezler, Abazalar ve Gürcüler gelmiştir.¹ İstanbul'dan Anadolu'ya ulaşım yolu üzerinde olmasına nüfusun hızla artması da eklenince kolera kolaylıkla İzmit'e bulaşmıştır. 1865 yılının Ağustos ayında kolera vakalarının görülmesi üzerine İzmit'te hastalığı kontrol altına almak amacıyla iki hekim talebinde bulunmuş bir taraftan da hastalığın Anadolu'ya bulaşmasını engellemek için çaba harcanmaya başlanmıştır. Önce yolcu nakli konusunda sıkıntılar yaşanmış ancak daha sonra İzmit'ten Anadolu'ya geçenlerin gittikleri yerdeki mahalli idarenin isteğine bağlı olarak karantinaya alınması uygun bulunmuştur. Eylül ayı ortalarından itibaren kolera, İzmit'te azalarak yol olmuştur.⁹⁻¹²

Çok sayıda can kaybına yol açan 1865 salgının ardından 1870, 1876 ve 1892 salgınları yaşanmıştır. 1892 salgını, 1879 yılında Hindistan'dan çıkarak pek çok ülkeye yayılan pandeminin devamıdır. Koleranın ülkeye girmemesi için limanlardaki karantinalara etüvler yerleştirilmesine, dubalara yerleştirilen etüvlerle gemilerin hatta posta evrakının bile dezenfekte edilmesine rağmen, kolera yurda girmiştir. Osmanlı topraklarında önce Trabzon'da etkili olan kolera, daha sonra Erzurum, Erzincan ve Van'a sıçramış, 1893 yılının

Ağustos ayında ise İstanbul'da ortaya çıkmıştır. Bu salgında Avrupa'da koleraya karşı geliştirilen yeniliklerden yararlanılmıştır. Yabancı bilim adamları getirilerek tespitlerde bulunmaları sağlanmış ve önerileri uygulamaya konulmuştur. Daha önceki salgınlardan farklı olarak sadece hastalar tecrit edilmiş aynı zamanda salgının kaynağı tespit edilerek önlenmeye çalışılmış ve dezenfeksiyon sistemlerinin uygulandığı temizleme evleri (tebhirhaneler) kurulmuştur.^{13,14}

Bu yıllar İzmir'in yine yoğun göç aldığı bir döneme rastlamaktadır. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonunda Balkanlarda kaybedilen topraklardan ve Kafkaslardan gelen göçmenler bu alanda yerleşim yeri bulmuştur. Varna'da toplanan göçmenlerden eşya ve hayvanı olmayanların deniz yoluyla doğrudan İzmir ve Mudanya limanlarına gönderilmiş ve İzmir İstanbul'a yakınlığı nedeniyle de kısa sürede göçmenlerle dolmuştur. Diğer vilayetlerin iklimine ve havasına uyum sağlayamayan göçmenlerden bir kısmı da İzmir ve çevresinde iskan edilmişlerdir. Son derece kötü koşullarda yaşamak zorunda kalan göçmenler zaman zaman yiyecek ihtiyaçlarını bile karşılayamamışlar, şiddetli hastalıklara yakalanmaları üzerine, bölgeye hekimler gönderilmiştir.¹

Göçler nedeniyle nüfusu oldukça artan ve 1888 yılında İzmir bağımsız Mutasarrıflığı (bağımsız sancak) haline getirilen İzmir, bu yıllarda ulaşımdaki konumunu da güçlendirir. 1843'ten beri İstanbul İzmir arasında yapılan vapur seferlerine Anadolu Demiryolu'nun yapılmasıyla tren seferleri de eklenir. Böylece İzmir artık deniz ve karayolunun yanı sıra demiryolu ile de İstanbul'dan Anadolu'ya ulaşımda kilit konumundadır. Anadolu Demiryolu'nun ilk parçası olan Haydarpaşa İzmir arasındaki bölümü 1873'te açılmış, 1890'da Adapazarı şubesi inşa edilmiş, 1892'de ise demiryolu Ankara ve Konya'ya erişmiştir.^{1,15} Ulaşım süresini çok kısaltan bu yeni araç aynı zamanda kolera'nın hızla yayılmasına da olanak sağlamış, hastalık kısa sürede Anadolu Demiryolu'nun güzergahı üzerinde yer alan kasaba ve köylerde yayılmıştır.¹⁶ Bu salgın sırasında bir taraftan kolera'nın İzmir'te ortaya çıkmasını engelleyici önlemler alınmaya çalışılırken diğer taraftan da kolera görülen

yerlerden gelen yolcuların İstanbul'a hastalığı bulaştırmalarının önlenmeye çalışılmıştır. Yolculardan hasta olanları belirleyebilmek için İzmir ve civarında muayene istasyonları kurulmuş, belediye temizlik işlerine azami özeni göstermeye çalışmıştır. Görevli doktorların önerilerine uygun olarak mevcut mezbaha ve tabakhanelerin yerleri değiştirilmiş ve temizliklerinin sağlanabileceği yerleşim yerlerinin dışına taşınmıştır.¹⁷ Alınan bu önlemlere rağmen kolera'nın yayılması engellenmemiştir.

İstanbul'da salgının kontrol altına alınmış olması nedeniyle hastalığın tekrar bulaşmasını engellemek üzere Anadolu'dan gelecek yolcuların İzmir ve civarında karantinaya alınmasına ağırlık verilmiştir.¹⁴ 2 Ağustos 1894 tarihli bir arşiv belgesine göre; kolera Ankara, Seferihisar ve Kütahya'ya doğru yayıldığından İnönü'nde bir sıhhiye kordonu oluşturulacaktır. Bu engel işe yaramazsa Tuzla Karantinası'nın olanaklarının genişletilmesi ve burada bir sıhhiye kordonu oluşturulması düşünülmektedir.¹⁸ Ağustos ayı ortalarından itibaren kolera Adapazarı ve İzmir'te de yayılır. Hastalığın ortaya çıktığı yerlerin etrafı kordon altına alınır ve ayrılmak isteyenlerin belirlenen yerlerde karantina sürelerini geçirmeleri zorunlu tutulur.^{19,20} Anadolu'dan kara ve deniz yoluyla gelen tüm yolcular Tuzla'da karantina altına alınır ve yirmi dört saat karantinada bekletilmeye başlanır. Ancak Tuzla Karantinası'na ulaştırılırken veya Karantina'ya alınmışken kaçan kişiler olur. Bunun üzerine Tuzla ile Şile arasında bir kordon oluşturulur ve geçit noktalarında jandarma görevlendirilir. Salgın arttıkça karantina süresi on güne kadar çıkarılır.²¹⁻²⁷

Bu tarihlerde sivil halkın yanı sıra İzmir'te bulunan asker sayısı da fazladır. Ordunun yeniden teşkilatlanması sırasında kurulan dört redif (yedek askeri kuvvet) merkezinden biri İzmir'tedir. Asker sevklerinin yapıldığı dönemler yoğunluk daha da artmakta, İzmir'te toplanan askerler kara ve deniz yoluyla sevk edildikleri yerlere gönderilmektedir.^{1,28} Askerler arasında da kolera ortaya çıkınca ek önlemler alınması gerekir.

İzmir'teki kolera salgınının yayılmasını önlemek için Hıfz-ı Sıhha Başmüfettişi Bonkowski Pa-

şa görevlendirilir. Kimyager-eczacı Charles Bonkowski (1841-1905), bulaşıcı hastalıklarla, özellikle de kolera ile mücadelede aktif rol almış, 1892'de "Dersaadet ve Bilumum Vilayet-i Şahane Hıfz-ı Sıhha Başmüfettişliği"ne getirilmiştir. Bu tarihten sonraki yıllarda ülkenin değişik şehir ve vilayetlerinin teftişi ve buralarda ortaya çıkan salgın hastalıklarla meşgul olmuştur. Aynı sene koleranın İstanbul'da yayılmasını önlemek için alınacak tedbirleri tayin ve tüm şehri teftiş için kurulan "Hıfz-ı Sıhha Yüksek Komisyonu"nun başına getirilmiştir. 1894 yılında ise saray başkimyageri (serkimyager-i hazret-i şehriyari) olmuştur.²⁹ Önce Bursa'daki kolera salgını ile ilgili incelemelerde bulunan Bonkowski, Tuzla ve İzmit'te gerekli sağlık önlemlerini belirlemek ve fenni temizlik (dezenfeksiyon) uygulayabilecek kişileri yetiştirmek üzere 1894 Ekim ayında görevlendirilir ve uygulamaları denetlemesi için İzmit'te kalması istenir. Bonkowski, İzmit ve çevresiyle Tuzla Tahaffuzhanesi'nde incelemeler yaparak salgının önlenmesi için alınması gereken önlemleri belirler. Paşa'nın Tuzla'yı teftişinde, gemilerin temizliği üzerinde durduğu ve karantinadan ayrılanların yanlarına almamaları gereken eşyalara dikkat çektiği anlaşılmaktadır.^{25,30,31} Aynı yılın Kasım ayındaki raporuna göre ise; İstanbul yolu üzerindeki İzmit'ten her sene çok sayıda asker geçmektedir. Bu yoğunluk nedeniyle askerlerin iskanı için yerler yapılması gereklidir ve büyük bir hastaneye ihtiyaç vardır. Hastalık zamanlarında ve diğer zamanlarda askerlerin buldukları yerlerin temiz tutulmasının gerekliliği üzerinde durur.^{32,33}

Askerlerin ikameti için İzmit'in yerleşim alanı dışında Soğucak adıyla bilinen yerde yapılan barakalar ayrılmıştır. Kolera salgını sırasında bu alan, karantina merkezi olarak kullanılmaya başlanır. İzmit'te bulunan askerlerden bazılarında kolera görülmesi üzerine Bonkowski Paşa'nın gözetiminde Soğucak'ta ek barakalar yapılır ve hasta askerler buraya nakledilir. Ancak buraya ulaşılacak yol kullanılabilir durumda değildir. Dört kilometrelik bu yolun hızla yapılması gereklidir. Yolun yapımında çalıştırılan işçiler yeterli gelmediğinden askerlerden de yardım alınarak yol tamamlanır. Soğucak'taki barakalar, sadece koruma evi (tahaffuz-

hane, karantina evi) değil, temizleme evi olarak da kullanılmıştır. Sevkleri yapılacak askerler kara ve deniz yoluyla İzmit'e getirilir. Burada etüv makinesi de bulunmaktadır. Askerlerin giymiş oldukları giysiler çıkarılarak karantinada bırakılır, yeni giysiler giydirilip dezenfeksiyon işlemleri tamamlandıktan ve belirlenen süreyi geçirdikten sonra sevk edildikleri yerlere gönderilirler. İzmit'teki bu uygulamaları yürütülmesi için hekimler ve gardiyanlar görevlendirilmiştir. Sevk edilecek asker sayısı zaman zaman oldukça yüksek sayılara ulaşmış, kolera bulaşmış asker olmasa bile aynı işlemler uygulanmıştır.^{17,34-36}

Ayrıca İzmit'e kara ve deniz yoluyla gelen ve dağıtımı yapılacak askerlerin ihtiyat karantina sürelerini geçirmeleri için Tuzla Karantinasına da ek barakalar kurulur.³⁷ 26 Eylül 1894 tarihli bir arşiv belgesinden İzmit'e gelen Bağdat Postası'nın Tuzla Karantinası'na gönderilerek 24 saat bekletildiğinden söz edilmektedir. Salgının önüne geçebilmek için posta evrakına da karantina uygulandığı anlaşılmaktadır.³⁸

Bonkowski Paşa'nın İzmit ile ilgili belirlemelerine ilişkin 3 Aralık 1894 tarihli arşiv belgesine göre Paşa, İzmit'te on günden beri kolera vukuatı olmadığından on gün karantina süresinin beş güne indirilmesinin ve İzmit'in etrafında bulunan kordonun kaldırılmasının gerektiğini telgrafla bildirmiştir. Sıhhiyece verilecek karara göre bu talebi uygulamaya konulacaktır.²⁷ Tuzla ile Şile arasındaki kordon Aralık sonunda kaldırılmıştır.²⁶

1907 yılından itibaren Osmanlı topraklarında zaman zaman kolera görülmüş ancak şiddetli salgınlar tekrar 1910 yılında ortaya çıkmıştır.¹³ Balkan Savaşı sırasında ise gerek orduda, gerek yurtlarından kitle halinde çekilen göçmenler arasında hastalık hızla yayılmıştır.⁴⁰ Osmanlı Devletinde 1910-1913 kolera salgınları 1899'da başlayan pandeminin bir bölümüdür. 1899'da Hindistan'da çoğalmaya ve etrafa yayılmaya başlayan kolera, alınan önlemlere rağmen 1910 yılı yazında Osmanlı topraklarına girmiştir. Rusya'dan kara ve deniz yoluyla gelen yolcularla önce Trabzon ve Erzurum'da ortaya çıkmış, buralardan yayılmaya devam etmiş, İstanbul'da 1 Eylül tarihinde Galata'da görülmüş ve

İstanbul işlek bir merkez olduğundan kolera birçok bölgeye buradan yayılmıştır. Manevraya giden askerlerle 21 Ekim'de Edirne'ye, 3 Kasım'da ise İzmit'e varmıştır.² 1911 yılı başlarında azalan salgın Mayıs ayından itibaren tekrar şiddetlenmiş ve çok sayıda ölüme yol açan bu salgın Ağustos ayından itibaren İzmit'te de yayılmıştır. 1912 ve 1913 yıllarında Balkan Savaşı sırasında orduda çıkan kolera'nın diğer birliklere ve İstanbul'a bulaşmaması önem kazanmıştır. 1912 yılı Ekim ayında Çatalca'ya doğru çekilen orduda kolera başlar, hastalar Yeşilköy'de toplanır ve İstanbul'a hasta nakli durdurulur. Ancak hasta asker sayısı Yeşilköy'e sığmayacak kadar fazladır. Yeşilköy Bulaşıcı Hastalıklar Hastanesinde görevli Menzil Hastaneleri muavini Dr. Abdülkadir Noyan Bey'in talebi üzerine Sıhhiye Müfettişi Hacı Emin Bey ve müşaviri Wieting Paşa'nın emriyle hafif hastalarla iyileşme dönemindekiler Yeşilköy iskelesinden vapurla, İstanbul'a sokulmadan, Tuzla Karantinası'na taşınmaya başlanır. Elazığ'dan İstanbul'a gelen bir tümende kolera çıktığında hasta askerler yine aynı karantinaya gönderilir. Hastalar karantina barakalarında tedavi edilirken birlikler boş arazideki çadırlara yerleştirilir. Karantina'da laboratuvar bulunmadığından dışkı ve portör muayenesi yapılamaz. Hastalığın sularla bulaşmasını engellemek için kuyulara Permanganat atılır. 1913 yılında orduda çıkan salgında ise ilk defa birlikler tamamen kolera'ya karşı aşılanır. Daha sonra halka da aşı uygulanmaya başlanır. Birkaç yıl daha ara sıra kolera vakası görülmeye devam etmiş ancak salgınlar önlenebilmiştir.^{2,3,39,40}

Bu son salgınlar sırasında İzmit'te halkın bulaşmadan korunması için toplu olarak yapılan panayır, manastır ziyareti gibi etkinlikler diğer vilayetlerde olduğu gibi yasaklanmış, trenlerde yolcuların muayenesi ve koleralı hastaların ayırt edilmesi için doktorlar görevlendirilmiştir.^{1,41,42}

TARTIŞMA VE SONUÇLAR

“On dokuzuncu yüzyıl hastalığı”, “endüstriyel devrim pandemisi” olarak adlandırılan kolera hastalığına neden olan bakterinin bu yüzyıla kadar Hindistan'ın Ganj Deltası bölgesinde izole olduğu bilinmektedir. Modern ulaşım araçlarının gelişme-

si, ticaret ve seyahat olanaklarının artması sonucu hastalık, okyanusları da aşarak hemen tüm dünyayı etkileyen pandemilere neden olmuş ve çok sayıda ölüme sonuçlanmıştır. Çevre sağlığının eksikliği, özellikle su kaynaklarının temiz olmaması hastalığın yayılmasında en önemli etkenler olarak kabul edilmektedir. Savaşlar, göçler, yoksulluk ve sıkışık yaşama salgınların ortaya çıkmasını kolaylaştırmıştır.⁴³ Osmanlı İmparatorluğu, topraklarının doğuya seyahat yolları üzerinde bulunması nedeniyle yaklaşık yüz yıl süren ve aralıklarla ortaya çıkan kolera salgınlarının tümünden önemli ölçüde etkilenmiştir. Yine bu yüzyıl boyunca devam eden savaşlarda kaybedilen topraklardan zorunlu göçler, hastalığın yayılması için uygun ortam hazırlamıştır.

Anadolu'dan İstanbul'a ulaşımında yüzyıllar boyunca kilit konuma sahip olan İzmit, Anadolu-Bağdat Demiryolu'nun ilk bölümü olan Haydarpaşa-İzmit hattının açılması ile ulaşımındaki yerini güçlendirmiştir. Ayrıca göçmenlerin yerleştirildiği önemli yerlerden birisi olmuş ve bu özellikleriyle salgın hastalıkların yayılması için gerekli tüm koşullar oluşmuştur. İstanbul'a yakınlığı, bir taraftan İzmit'in önemli bir merkez haline gelmesini sağlarken diğer taraftan olumsuz durumların ortaya çıkmasına da neden olmuştur. İmparatorluğun merkezi olan İstanbul'un korunması için alınan önlemler İzmit ve çevresinde yoğunlaşmıştır. Bu bölgeye gönderilen emirlerde İstanbul'a yönelik iç göçe daha Kocaeli'nde iken müdahale edilmesi, izin verilmemesi istenmiştir.¹ Koleranın bulaşmasını engellemek için alınan önlemler arasında da Anadolu'dan deniz ve kara yolu ile gelecek yolcuları İzmit ve civarında karantinaya almanın önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Bu bölgede salgınla başa çıkabilmek için alınan önlemler ve yapılan uygulamalar, Osmanlı İmparatorluğunun diğer bölgelerindeki gibi bilimsel gelişmelere paralel gitmiştir. İlk salgınlarda koleralı kişileri belirlemek, sağlıklı kişilerden tecrit etmek önem kazanırken daha sonraki salgınlarda dezenfeksiyon işlemlerinin uygulandığı, etüv aleti kullanıldığı anlaşılmaktadır. Kolera nedeniyle kurulan Soğucak Karantinası özellikle askerlerin salgından korunmasında önemli yer tutmuştur.

Zor koşullarda yaşayan, bazen yiyecek ihtiyacını karşılamakta bile güçlük çeken göçmenler, para yardımı yapılmasına ve bölgeye doktor gönderilmesine rağmen salgınlardan daha çok etkilenmişlerdir. Halkın, hastalığın bulaşmasını engellemek için alınan önlemleri anlamakta ve konulan kurallara uymakta da zorluk çektiği görülmektedir. Tuzla Karantinasına ulaştırılmaya çalışılan bazı yolcular kaçmaya çalışmış ve kordon oluşturulmak zorunda kalmıştır.^{21,23} Bölgede bulunan Ermeşe Manastırına yapılacak ziyaretlerin yasaklanması ise Ermeni halkın tepkisine neden olmuş, yasağa uymayan rahip para cezası ile cezalandırılmıştır.^{42,44}

Sonuç olarak; Osmanlı İmparatorluğu topraklarında görülen kolera salgınlığının hepsinde İzmit

ve yakın çevresi önemli ölçüde etkilenmiştir. İstanbul'a yakınlığı, göçler ve asker sevkleri nedeniyle zaman zaman nüfusunun çok artması, Anadolu'ya ulaşımında önemli bir merkez olması gibi nedenler İzmit'te hastalığın yayılmasını kolaylaştırmıştır. Salgınla başa çıkabilmek için alınan önlemler dönemin salgın hastalıklarla ilgili uygulamalarına paralel gitmiştir. Salgınlar sırasında bu bölgede alınan önlemler, hastalığın diğer şehirlere ve özellikle İstanbul'a bulaşmasını engellemede önemli bir rol oynamıştır.

Teşekkür

Makalenin İngilizce özetini düzenleyen Doç.Dr. T. Müge Filiz'e teşekkür ederim.

KAYNAKLAR

- Uluğun Y. [History of Kocaeli: Kocaeli in the Ottoman period and during the War of Independence]. Uluğun Y,eds. Kocaeli Yüksek Öğrenim Derneği Tarih Yayınları/1, 1. Baskı, Kocaeli:Atmaca-Panajans; 2002. p.18-41.
- Unat E K. [Cholera epidemics in the Ottoman Empire in 1910-1913 and the events about these epidemics]. Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları 1995 ;(1):55-65.
- Yıldırım N. [Cholera epidemics]. İstanbul Ansiklopedisi 1994; 5: 45-47.
- Şehsuvaroğlu BN, Erdemir Demirhan A, Cantay Güreşsever G. [Turkish History of Medicine]. Bursa:Taş Yayıncılık; 1984. p.176-177.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). İ.DH. (İrade, Dahili), 15/723 (14.R.1256/15 Haziran 1840).
- BOA. İ.DH. (Dahiliye, İdari Kısım Belgeleri), 16/777 (3.Ca.1256/3 Temmuz 1840).
- BOA. C.SH. (Cevdet Sıhhiye), 10/487 (8.Ş. 1264/10 Temmuz 1848).
- BOA. İ. DH., 177/9617 (4.N. 1264/5 Ağustos 1848).
- BOA. A. MKT. MHM. (Sadaret , Mühimme Kalemi Evrakı), 340/79 (9.R.1282/1 Eylül 1865).
- BOA. A.MKT. MHM., 341/43 (18.R.1282/10 Eylül 1865).
- BOA. A. MKT. MHM., 341/82 (23.R.1282/15 Eylül 1865).
- BOA. A. MKT. MHM., 342/49 (1.Ca.1282/22 Eylül 1865).
- Yıldırım N. [Cholera epidemics in Istanbul in 1893]. Tarih ve Toplum 1994; 129: 14-25.
- Emrence C. [The preventive measures and cholera epidemics in Istanbul (1893-1894)]. Tarih ve Toplum 1999; (188): 46-52.
- [İzmit]. İslam Ansiklopedisi, C.5/2, 2. Baskı. İstanbul:Milli Eğitim Basımevi; 1968. p. 1253.
- BOA., A. MKT. MHM., 553/12 (10. S.1312/13 Ağustos 1894).
- BOA., A.MKT. MHM., 553/17 (5. S.1312/8 Ağustos 1894).
- BOA., A. MKT. MHM., 711/1 (29. M. 1312/ 2 Ağustos 1894).
- BOA., A. MKT. MHM., 553/27 (16. S. 1312/ 19 Ağustos 1894).
- BOA., A.MKT. MHM., 553/32 (17.S.1312/ 20 Ağustos 1894).
- BOA. A.MKT.MHM., 711/ 2 (12. S. 1312/ 15 Ağustos 1894).
- BOA., Y.MTV. (Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı), 103/4 (17. S. 1312/ 20 Ağustos 1894).
- BOA., Y.PRK.DH. (Yıldız Perakende Evrakı, Dahiliye Nezareti Maruzatı), 8/12 (19. S. 1312/ 22 Ağustos 1894).
- BOA., A.MKT.MHM., 711/3 (22. S. 1312/ 25 Ağustos 1894).
- BOA., A.MKT.MHM., 711/13 (29. R. 1312/ 28 Ekim 1894).
- Şen A. [One hundred years ago this month in the Ottoman press, the selections from İkdâm, the soldiers of quarantine]. Toplumsal Tarih 1994: 4.
- BOA., İ.HUS.(Hususi İrade), 32, 1312/C-095 (4.C.1312/ 3 Aralık 1894).
- BOA., Y.MTV., 85/55 (7.R. 1311/ 18 Ekim 1893).
- Günergün F. [Ottoman chemist-pharmacist Bonkowski Paha in the second period of the 19th century(1841-1905)]. 1.Türk Tıp Tarihi Kongresi bildirileri, TTK Yay.,VII. Dizi-Sa. 131, Ankara 1992:p.229-252.
- BOA., İ.HUS., 30, 1312/R-090 (26.R. 1312/ 27 Ekim 1894).
- BOA., A.MKT. MHM., 554/69 (12.Ca.1312/ 11 Kasım 1894).
- BOA. Y.MTV., 108/71 (9.Ca.1312/ 8 Kasım 1894).
- BOA. MKT.MHM., 554/65 (10.Ca.1312/ 9 Kasım 1894).

34. BOA. MKT.MHM., 555/1 ve ekleri (20.Ca.1312/ 19 Kasım 1894).
35. BOA., İ.HUS., 30, 1312/R-098 (28. R. 1312/ 29 Ekim 1894).
36. BOA., İ.HUS., 31, 1312/Ca-012 (4. Ca. 1312/ 3 Kasım 1894).
37. BOA., İ.HUS., 31, 1312/Ca-013 (4. Ca. 1312/ 3 Kasım 1894).
38. BOA., İ.HUS., 29, 1312/Ra-080 (25. Ra. 1312/ 25 Eylül 1894).
39. Firik F. [Contagious diseases in Turkey]. Dirm 1981;56 (9-10): 306-309.
40. Noyan A. [Contagious diseases in our country-cholera epidemics]. İstanbul Tıp Fakültesi Mecmuası 1963;26 (4):437-49.
41. BOA., DH. İD., 50/-1/ 14 (14. Za. 1328/18. Kasım 1910).
42. BOA., DH. İD., 116/ 30 (16. Za. 1329/ 9 Kasım 1912).
43. Şehiraltı M. [Cholera epidemics in history]. Bilim Tarihi Araştırmaları 2006; 2: 55-59.
44. BOA., DH. İD., 114-2/ 11 (23. Ş. 1330/ 7 Ağustos 1912).